

עיונים לשבת פרשת דברים עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

דין מרומה

הרב שאולי גרינפלד

'צדק צדק' – להתאמץ לחקור ולדרוש. מה אם כן התורה מצפה מהדיין? עונה ריש לקיש: בדרך כלל הדיין פוסק לפי הדין, והיינו שכאשר יש שטר או עדים, הדיין פוסק על פי תוכנם של הראיות, ולא נדרש ממנו יותר מכך. אך אם הדיין חושד שהראיות שהובאו בפניו מרומות, חובה עליו להתאמץ ולחקור.

התייחסות נוספת לדין מרומה, אנו מוצאים בגמרא במסכת שבועות⁵:

"מנין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה, שלא יאמר הואיל והעדים מעידים אחתכנו [אפסוק הדין], ויהא קולר תלוי בצואר [ותהא האשמה על ה]עדים? תלמוד לומר⁶: מדבר שקר תרחק".

הרי שהגמרא בסנהדרין, קראה לדיין להשקיע יותר בחקירה כאשר הוא ניצב מול דין מרומה, ואילו הגמרא בשבועות קוראת לדיין שלא לדון בכלל – שהרי נאמר: 'מדבר שקר תרחק'.

התוס' בסנהדרין⁷ כתבו שהגמרא בסנהדרין והגמרא בשבועות עוסקות במקרים שונים:

כאשר הדיין רק **חושד** שהדין מרומה, אך אינו בטוח בכך – עליו להתאמץ ולחקור, כדברי הגמרא בסנהדרין. אך אם הדיין **יודע** שהדין מרומה – אסור לו בכלל לדון, כדברי הגמרא בשבועות.

הרמב"ם בהלכות סנהדרין⁸, כתב:

"ומנין לדיין שהוא יודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר

בפרשתנו מובאות הנחיות שנועדו להכווין את עבודתם של הדיינים:

"ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר: שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו. לא תכירו פנים במשפט, כקטן כגדל תשמעון, לא תגורו מפני איש, כי המשפט לאלקים הוא".

הנימוק שהתורה נותנת לחובתם של הדיינים להתאמץ לפסוק דין אמת, הוא: 'כי המשפט לאלקים הוא'. ויש לשאול: הקביעה שהמשפט הוא לאלוקים, נראה שעניינה להסיר את האחריות מהדיין – שהרי המשפט אינו לבית הדין, אלא לאלוקים. אך כאמור התורה הביאה קביעה זו כנימוק לאחריות של הדיינים להוציא את הצדק לאור!

הדין הרגיל הוא, שדיין מוציא ממון על פי הראיות שמובאות בפניו: שטר חוב שחתומים עליו עדים, או שחתום עליו הנתבע בעצמו, או על פי שני עדים שבאו לבית הדין והשמיעו את עדותם. מה הדין אם הדיין מתרשם שהעדים משקרים, או שהשטר מזויף, אלא שאין בידו הוכחה לכך? בגמרא בסנהדרין⁹ מובא שריש לקיש למד דין זה, משני פסוקים שנראים לכאורה סותרים זה את זה:

"ריש לקיש רמי [הקשה מפסוק על פסוק]: כתיב³: 'בצדק תשפט עמיתך' וכתיב⁴: 'צדק צדק תרדף', הא כיצד? כאן - בדין מרומה, כאן - בדין שאין מרומה".

בפסוק אחד התורה דורשת מהדיין לעשות 'צדק', כלומר: לפסוק לפי הדין. בפסוק השני התורה דורשת לעשות

ל, ב – ל"א, א.	5
שמות כ"ג, ז.	6
ל"ב, ב ד"ה כאן.	7
כ"ד, ג.	8

דברים א ט"ז – י"ז.	1
ל"ב, ב.	2
ויקרא י"ט, ט"ו.	3
דברים ט"ז, כ.	4

ויש לשאול: מפני מה הוסיפה כאן התורה אזהרה מיוחדת ליראת אלוקים? והשיב רש"י:

"יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו, לכך נאמר: 'ויראת מאלהיך', שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו, שאין מכיר בו אלא הוא, וכל דבר המסור ללב נאמר בו 'ויראת מאלהיך'".

ואף כאן אומרת התורה לדיינים: אני מצפה מכם לעשות דין של שוויון וצדק: שמוע בין אחיכם, כקטון כגדול תשמעון. ומזהירה התורה: אל תנסו 'לזייף' ולהתחמק – 'כי המשפט לאלקים הוא' – הקדוש ברוך הוא רוצה במשפט צדק, והדבר חשוב אצלו מאד, והוא יודע היטב אם עשית את ההשתדלות הנדרשת לשם כך. ומכאן הביא הרמב"ם גם לדין מרומה – אמנם הדיין יכול 'להקטין ראש' ולהתעלם מהספקות שעולים בלבו. אך עליו לזכור ש'המשפט לאלקים הוא', ואלוקים יודע את אשר בלבו.

סיפור נחמד על מאמץ של דין לגלות את השקר של אחד מבעלי הדין, מסופר על בעל שו"ת עונג יום-טוב¹⁰:

"מעשה ושתי נשים מהעיר כיבסו יחד בנהר, וסדין אחד נפל ביניהן ונשטף בזרם המים. כשהוציאוהו נגלע ריב בין הנשים למי הוא שייך, והלכו שתיהן לדין תורה אצל רבינו [העונג יו"ט]. שתיהן היו מוכנות להישבע על אמיתות דבריהן, ואי אפשר היה לרדת לסוף הברור. אמר להן רבינו שילכו ויבואו למחר, כי אפשר שלמחר הסדין ייבש ויכירוהו יותר טוב. אחר שהלכו צווה רבינו לבתו להשרות במים סדין משלהם, והתייבשו שני הסדינים יחד. למחרת בבוא שתי הנשים לדין הוציא רבינו תחילה את הסדין שלו, והציגו לפנייהם לבדיקה: האחת עמדה בשלה כי זהו סדינה, והשנייה אחר שבדקה שנית הודתה כי אין זה סדינה וטעתה אתמול בתביעתה. צווה רבינו להביא את הסדין השני, ואמרה כי זהו אכן הסדין שלה. נתן לה רבינו את סדינה, ולשנייה אמר: 'עכשיו צריכה את לקרוא אותי לדין תורה, כי סדין זה שלי הוא...'. "

ויהי רצון שיתקיים בנו במהרה: "וְאִשְׁיָהּ שִׁפְטִיךָ כְּבָרָאשְׁנָה וְיַעֲצִיךָ כְּבִתְחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לָךְ עֵיר הַצֶּדֶק קְרִיָּה נְאֻמָּה. צִיּוֹן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדֶּה וְשִׁבְיָהּ בְּצִדְקָה".

אחתכנו ויהיה הקולר תלוי בצוארי העדים? תלמוד לומר: 'מדבר שקר תרחק'. כיצד יעשה בו? ידרוש ויחקור הרבה בדרישה וחקירה של דיני נפשות: אם נראה לו לפי דעתו שאין בו רמיות חותך את הדין על פי העדות. אבל אם היה לבו נוקפו שיש בו רמיות, או שאין דעתו סומכת על דברי העדים, אף על פי שאינו יכול לפסלם, או שדעתו נוטה שבעל דין זה רמאי ובעל ערמה והשיא את העדים אף על פי שהם כשרים ולפי תומם הטעם, או שנראה לו מכלל הדברים שיש שם דברים אחרים מסותרין ואינם רוצים לגלותם, כל אלו הדברים וכיוצא בהן – אם באו לדין בדין אסור לו לחתוך אותו הדין, אלא יסלק עצמו מדין זה וידונו מי שלבו שלם בדבר. והרי הדברים מסורים ללב, והכתוב אומר: 'כי המשפט לאלקים הוא'".

הרמב"ם בפסקו, כולל הן את הגמרא בסנהדרין, והן את הגמרא בשבועות, ומבאר כך: כאשר מתעורר אצל הדיין חשד שהדין מרומה, עליו להתאמץ ולחקור כדי לברר את האמת, ולא לפסוק מיד את הדין לפי הראיות. אם בעקבות החקירה מתיישבת דעתו של הדיין שניתן לסמוך הראיות, הרי הוא פוסק על פיהן. אם דעתו של הדיין לא התיישבה, אסור לו לדון בעצמו, אלא עליו להעביר את התיק לדיין אחר, שדעתו כן מתיישבת בדין זה.

הרמב"ם מנמק את פסקו: 'והרי הדברים מסורים ללב, והכתוב אומר: 'כי המשפט לאלקים הוא''. כאמור בתחילת דברינו, פסוק זה הובא כהנמקה לחובת הדיין להתאמץ להוציא דין צדק. ותמהנו, שלכאורה פסוק זה דוקא מסיר את האחריות מהדיין, ומטיל אותה על הקדוש ברוך הוא. אך הנה מדברי הרמב"ם הנ"ל, נראה שפירש את הפסוק באופן אחר, ולפיו תתיישב תמיהתנו. והיינו, שהרמב"ם הביא את הפסוק על מה שכתב 'והרי הדברים מסורים ללב'. וכוונתו, שלדין מותר להוציא פסק דין רק אם באמת דעתו מיושבת בדבר, ואינו חושד שישנה כאן רמאות או הסתרה. הלכה זו, תלויה ביראת השמים של הדיין: אף אחד, זולת הבורא בוחן כליות ולב, אינו יוכל לדעת אם הדיין באמת השתכנע מהראיות, או שהוא רק מזלזל בדין, וסומך על כך שאיש לא יוכל לטעון שישנו פסול במה שסמך על העדים או על השטר. והרי זה דומה למה שלמדנו בפרשת קדושים⁹:

"מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ויראת מאלהיך אני ה'".

10 רבי רפאל יום-טוב ליפמן היילפרין. רבה של ביאליסטוק לפני כמאה וחמשים שנה. הסיפור מובא בהקדמה לשו"ת עונג יו"ט חלק ג' בהוצאת ספרי אור החיים.